

СТІЙКІСТЬ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ – ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ЇЇ ПЕРЕМОГИ

Антоненко В. М.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Тяжке, чи навіть жахливе, українське сьогодні, пов'язане із нечуваною по жорстокості і цинізму війни росії проти нашої країни, стосується усіх сфер нашого сучасного життя. Війна, про яку йдеться у цій монографічній роботі, була розпочата росією ще у 2014 році, але саме із її сучасним (з 24.02.2022 р.) загостренням вона напряму і впритул зачепила інтереси і життя усіх без винятку українців та страшним відлунням прокотилася теренами інших країн світу.

Усі злочини, скоєні сусіднім «братом», про які просто жахливо читати у новинах, важко уявити їх реальність, намагатися їх зрозуміти і осягнути людським розумом, – так чи інакше чинять вплив на усе, що відбувається в країні, ба більше – й в усьому світі. На це звертають увагу урядовці і політики, про це пишуть журналісти і блогери, це аналізується військовослужбовцями й істориками, коментується експертами і навіть екстрасенсами. Тобто тема цієї війни розглядається у різних площинних і з різних точок зору.

Війна та пов'язані з нею проблеми впливають на національну безпеку країни та на всі її складові. І саме це спонукає науковців долучитися до досліджень впливу війни на сучасне буття нашої країни, аби мати можливість передбачити будь-які її наслідки, завчасно і найкраще до них підготуватися, сприяти тим самим нашій перемозі та винайти шляхи забезпечення безпеки країни у майбутньому. Дослідження з цієї тематики наразі є надто актуальними, затребуваними і конче важливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розробки і дослідження, присвячені військовій тематиці, є різноспрямованими, бо, як було зазначено вище, війна впливає на усі сфери функціонування країни та життєдіяльності її населення.

Варто звернути увагу на монографію Б.О. Парахонського і Н.М. Яворської, в якій системно і на науковому підґрунті подається онтологія війни, розглядаються історичні і сучасні її види і особливості¹. Між іншим, ці автори звертають увагу на таку парадоксальну особливість війн, що проводить росія, як формування і постійне тиражування певної псевдореальності, в якій перебувають і нею живуть сучасне російське суспільство та його правляча еліта. Вони також опосередковано вказують і на причини наса-

дження в російському суспільстві такої псевдореальності: «Прагнення російської політичної еліти та авторитарного керівництва зберегти владу й розпоряджатися величезними фінансовими ресурсами увійшло в суперечність із потребами модернізації економічної системи, пов'язаної із процесами демократизації політичної системи. Відволікти увагу суспільства від дійсно необхідних перетворень, що означало б зміну владного режиму, було вирішено шляхом створення викривленої моделі світу, яка далека від реальності, зате санкціонує чинну владу»².

Феноменом сучасної війни є її гібридний характер³, що пов'язано із змінюванням у часі як її цілей, так і методів ведення, та стосується перш за все застосування сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій. Про гібридність сучасної війни йдеться також і в згадуваній монографії Б.О. Парахонського і Н.М. Яворської.

Є публікації, присвячені впливу війни на стан довкілля⁴, що, безумовно, є окремою, актуальною і важливою темою досліджень, яка також потребує наукової уваги.

В мережі Інтернету можна ознайомитися із оригінальним, але при цьому вартим уваги, підходом, де стверджується, що війна є своєрідним поштовхом для розвитку науки та наукових відкриттів⁵.

Велика за масштабом і важлива за значущістю науково-дослідницька робота проводиться Українським інститутом національної пам'яті, на офіційному сайті якого публікуються статті з різних аспектів українсько-російських відносин⁶. Ці публікації містять багато матеріалів з суто військової і оборонної тематики, що за сучасних обставин, є, безумовно, першочерговим і найважливім завданням Українського інституту, бо всі військові злочини росії мають назавжди лишатися у людській пам'яті сучас-

¹ Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2489/2220.

² Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. с. 367. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2489/2220.

³ Магда С.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/2489/2220.

⁴ Сайт Всеукраїнської екологічної ліги. URL: <https://ecoleague.net/pro-vel/tematychni-napriamy-diialnosti/vplyv-voienykh-dii-na-dovkillia>.

⁵ Дорогою війни. URL: <https://kunsht.com.ua/dorogoyu-vijnoyu/>.

⁶ Сайт Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/chomu-deportaciya-mariupolciv-ce-povtorenya-istoriyi>.

них і всіх прийдешніх поколінь. Є також чимало досліджень з історичної, інформаційної, гуманної, культурної та інших тем наукових напрямків. Важливо підкреслити той факт, що на сайті інституту зазначені матеріали публікуються відповідно до актуальності досліджуваних подій, а реакція на всі події відбувається у реальному часі.

В останні часи для України, особливо із урахуванням наявних зовнішніх загроз з боку росії, визначальною для її існування як держави є проблема забезпечення національної безпеки країни⁷. Ця тема піднімалася в працях українських науковців та висвітлювалася в офіційних документах*.

З цього приводу варто дати пояснення, що національна безпека розглядається науковцями як різні комбінації її складників: державної, політичної, економічної, фінансової, соціальної, гуманітарної, інформаційної, військової, оборонної, науково-технічної, екологічної, продовольчої, демографічної, соціокультурної та інш. При цьому важливо вказати на те, що єдності наукових думок щодо складу елементів цієї системи наразі не спостерігається⁸. Це пояснюється, скоріш за все, не принциповими протиріччями у наукових позиціях вчених, а ступенем структурування ними системи національної безпеки та часом розгляду останньої (бо в різні періоди часу актуальними і більш значущими стають ті чи інші складники системи).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Отож російсько-українська війна, в яку нашу країну втягла путінська влада, створює, причому чим далі, тим більше, значні загрози для

української держави і негативно відбивається на системі її національної безпеки. Системний характер цих загроз впливає і на всю систему національної безпеки, що висуває на порядок денний пришвидшення розгляду і запровадження відповідних захисних заходів. Але усі без винятку ці заходи потребують відповідного ресурсного, у першу чергу – фінансового, забезпечення. Можна завважити, що вичерпність цих ресурсів та проблеми із їх залученням можуть стати на заваді подальшого здійснення тої оборонної війни, яку веде Україна.

Попри це, наразі майже не порушеними лишаються економічні питання, які загострилися під час цієї війни або їх виникнення напряму пов'язане з її початком. Об'єктивне «відставання» означених економічних питань від інших обумовлене певною черговістю у сприйнятті усіх жахів та наслідків цієї війни, а також ще тим, що економіка країни має деякий захисний резерв від негативних впливів і потрясінь, що дає країні можливість триматися і боронитися. Зазначимо, що, на жаль, внутрішні можливості країни обмежені і вичерпні. То, крім власних резервів, Україна використовує й зовнішні джерела, роль і значення яких за сучасних умов важко переоцінити; величезну допомогу у цьому надають багато країн світу, про що неодноразово говорили за різних нагод та на різних майданчиках Президент України В. Зеленський, міністр закордонних справ Д. Кулеба, радник очільника ОПУ М. Подоляк, секретарь РНБОУ О. Данилов та інші українські високопосадовці. Фінансові питання розглядаються і профільним міністерством, де також оцінюється вплив війни на економіку України та систему держфінансів⁹. Так, Міністр фінансів наголошує на тому, що «втрати становитимуть від третини до половини ВВП. Точно можна буде поррахувати лише після війни. У нас величезні бюджетні витрати і різко знизилися доходи»¹⁰.

Разом з тим, економічні питання війни стають все більш актуальними, принаймні, з наступних причин:

- по-перше, у зв'язку із тривалістю активної військової фази, точніше – із неодноразовим її повторенням в тих чи інших містах та регіонах України;
- по-друге, із виснаженням і зменшенням внутрішніх резервів країни, яка веде війну (хоч наступальну, хоч оборонну);
- по-третє, з причини обмежених зовнішніх можливостей та, як можна зустріти у відкритих джерелах з питань обговорення російсько-української війни, – втоми від неї, що накопичується у соціумі в інших країнах;

⁷ Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

* Див., наприклад, наступне:

1. Антоненко В.М., Сланська Н.О., Петренко М.А. Актуальні питання національної безпеки незалежної України в період військової агресії з боку РФ. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 19. С. 277-282.

2. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України. Київ : ТАЛКОМ. 2017. 576 с.

3. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. *Вибр. наук. праці Національного інституту стратегічних досліджень*. Київ, 2016. 528 с.

4. Грант Г., Джанашия І. Стратегія національної безпеки України. Український інститут майбутнього. 2019. URL: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-197363629>.

5. Савицький В.Т. Державне управління у сфері державної безпеки та охорони громадського порядку. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 195-207.

6. Стратегія національної безпеки України: Проект. Безпека людини – безпека країни // Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/the-national-security-strategy.pdf>.

7. Фоменко А.С. Правове регулювання національної безпеки в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 15 березня 2019 р. Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 15-17.

⁸ Антоненко В.М., Сухіна О.М. Національна безпека: проблеми структуризації та аналіз наукової складової. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2020. № 7. URL: <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2020-7-6249>.

⁹ Міністр фінансів – про вплив війни на економіку та держфінанси. Фінанси та економіка (дата оновлення 14.03.22). URL: <https://finbalance.com.ua/news/ministr-finance-pro-vpliv-viyni-na-ekonomiku-ta-derzhfinansiv>.

¹⁰ Там само.

- по-четверте, у зв'язку з необхідністю відбудови країни у майбутньому, після завершення цієї війни.

Отож, економічний складник національної безпеки країни досить відчутно впливає на всю систему її національної безпеки, а перелічені чинники в цілому обумовили актуалізацію економічних питань війни, які потребують наукової уваги та їх спеціального дослідження.

Формулювання цілей (постановка завдання). Враховуючи актуальність захисту країни від російської агресії та її військового нападу на нашу державу, опікуючись проблемами забезпечення національної безпеки України в період і після закінчення російсько-української війни, при проведенні цього наукового дослідження автором висувалося таке завдання: дослідити сутність економічної (у її складі фінансової і бюджетної) безпеки країни; ідентифікувати та оцінити сучасні загрози, що чинять найбільший негативний вплив на її рівень; накреслити можливі шляхи захисту фінансової системи країни від наявних і потенційних загроз задля забезпечення і підтримки національної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із усіх складників системи національної безпеки країни наразі найбільша увага приділяється саме військовій її складовій, бо сьогодення характеризується активною військово-жорсткою фазою російсько-українського протистояння.

В спеціальній літературі, присвяченій проблемам безпеки, вживається окремий медичний термін, який останнім часом міцно закріпився і в міжнародній політиці – «резильєнтність». «У первинному значенні резильєнтність – це сукупність притаманних суб'єкту рис, які роблять його здатним долати стреси та важкі періоди конструктивним шляхом»¹¹. Як зазначають фахівці, «військово-політична резильєнтність може бути виділена як окремий напрям з огляду на ситуацію, у якій перебуває наша держава. Щоправда, зосередження лише на воєнному чиннику заважає більш широкому підходу. Більшої стійкості набувають ті держави, де як збройні сили, так і органи влади, публічний і приватний сектори спільно вирішують питання національної резильєнтності»¹².

Існує й розуміння національної стійкості як значущого фактора безпеки держави. Зокрема, Стратегією національної безпеки України, затвердже-

ною Указом Президента України від 14 вересня 2020 р.¹³, стійкість визначено як одну з основних засад, а запровадження національної системи стійкості віднесено до основних напрямів зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності держави. Суттєвим кроком на шляху до розбудови національної стійкості є Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 р.¹⁴, де у якості базового терміну постає «всеохоплююча оборона», а стійкість розуміється як здатність системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства до швидкого відновлення й адаптування до змін у безпековому середовищі як і до тривалого протистояння в наданні відсічі і стримуванні збройної агресії.

Застосування для дослідження національної безпеки системного підходу (як класичного методу аналізу будь-яких систем) дозволяє побудувати її (національної безпеки) структуру, яка складається з її внутрішніх елементів. Доречно ще раз вказати на те, що єдиної думки у науці стосовно кількості цих елементів та їх вмісту наразі немає.

Проведене авторське дослідження, яке було націлене на узагальнення наукових позицій щодо вказаного питання: стосовно складу та ієрархії елементів національної безпеки, – дало можливість накреслити її внутрішню будову, акцентуючи увагу на економічному складнику національної безпеки як на одному з найбільш значущих її елементів, та на фінансовій безпеці, яка є такою ж у складі економічної безпеки (рис. 1).

Структурована у такий спосіб система національної безпеки може мати назву глобальної системи, а її складники – локальними підсистемами, або субсистемами.

Порівняно більша увага саме економічній і фінансовій складовим національної безпеки, а тому – значно детальний рівень їх класифікації, пояснюються тим, що економічний складник (тобто економічна безпека, а в її складі – фінансова) є таким, який забезпечує поєднання усіх інших в єдину систему, бо від наявності та функціонування фінансових ресурсів залежить як стан самої фінансової системи та її захищеності, так і в цілому рівень національної безпеки. Адже саме фінансові ресурси забезпечують можливості прогресивного розвитку усіх інших видів (напрямків) національної безпеки країни.

¹¹ Пирожков С.І., Божок Є.В., Хамітов Н.В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник НАН України*. 2021. № 6. С. 74-82. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2021/09/210902135246823-3802.pdf>.

¹² Національна стійкість України та національна безпека. Аналітична записка / за ред. О.М. Майбороди. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН, 2022. 40 с. С. 15. URL: <https://iipend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/04/Analit.zapyska-2022.pdf>.

¹³ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

¹⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

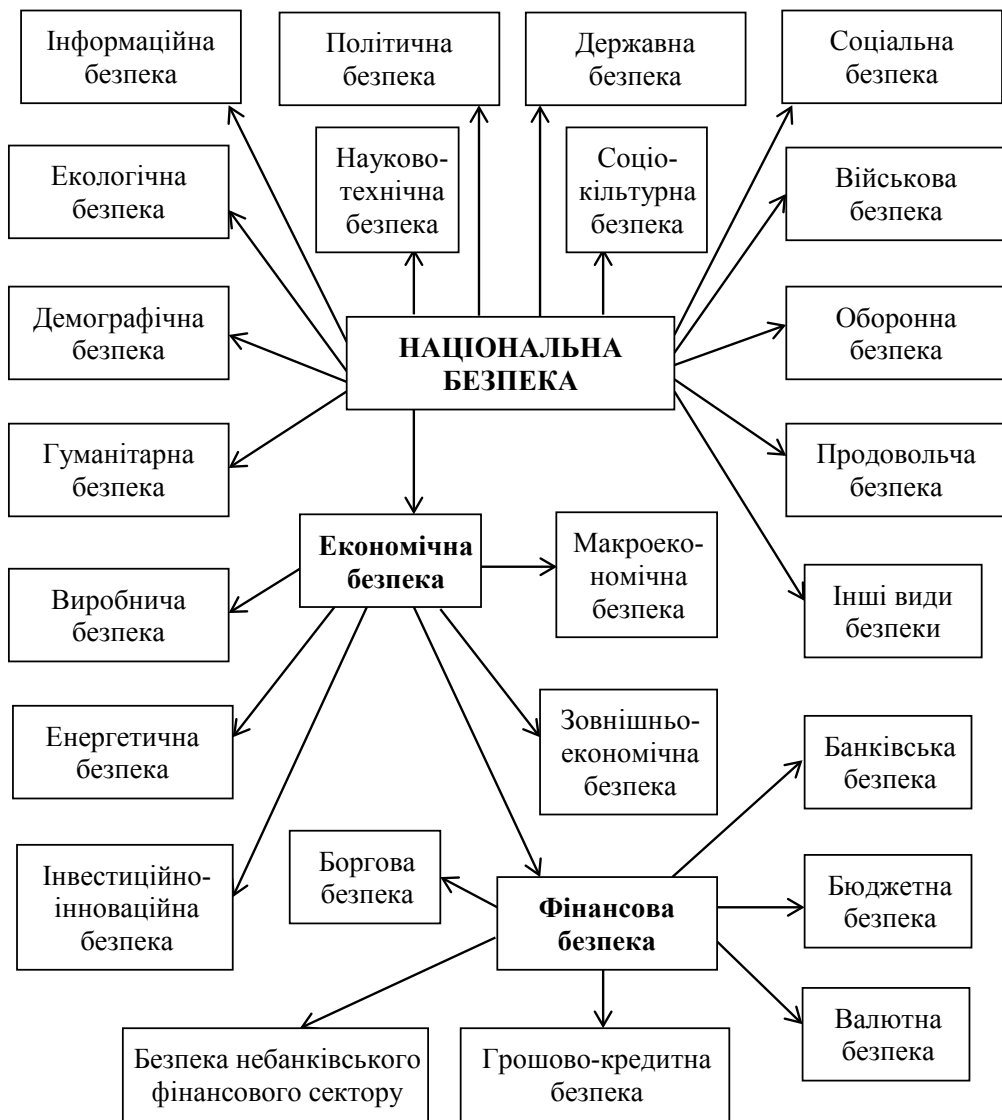

Рис. 1. Структура систем національної, економічної і фінансової безпеки країни

Джерело: побудовано автором

Вважаємо, що саме з цієї причини економічному і фінансовому елементам національної безпеки відводиться особливе місце і роль у відчизняному законодавстві, бо тільки ці складові цілісної системи безпеки забезпечені можливостями адекватного кількісного вимірювання їх рівнів¹⁵.

Зв'язок сучасної війни та пов'язаних із нею фінансових проблем відбувається через внутрішні системні сполуки зазначених елементів системи безпеки. Наголосимо на тому, що цей зв'язок є двостороннім:

- проблеми у військовій та оборонній складових безпеки негативно впливають на економічну і фінансову підсистеми безпеки; причинами цього

можна вважати: по-перше, різке зменшення кількості та активності суб'єктів, які є платниками податків (як фізичних, так і юридичних осіб) та мали б сплачувати податки і наповнювати бюджет країни; по-друге, збільшення видаткової частини бюджету у зв'язку з необхідністю забезпечення соціального захисту населення, постраждалого від цієї війни, та фінансування відновлення зруйнованих об'єктів виробничої, комунальної, логістичної, культурної та інших видів інфраструктури. Такі тенденції провокують загрози дисбалансів у бюджетній системі держави, тобто погіршують її фінансову захищеність. Описуваний вплив війни на економічну і фінансову безпеку зазвичай є прямим за напрямком та недискреційним (опосередкованим) за характером. Прямий (первинний) напрямок впливу розуміється як об'єктивне виникнення в період і після війни тих самих тенденцій, про які йшлося вище (зменшення надходжень і збільшення

¹⁵ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME131588>.

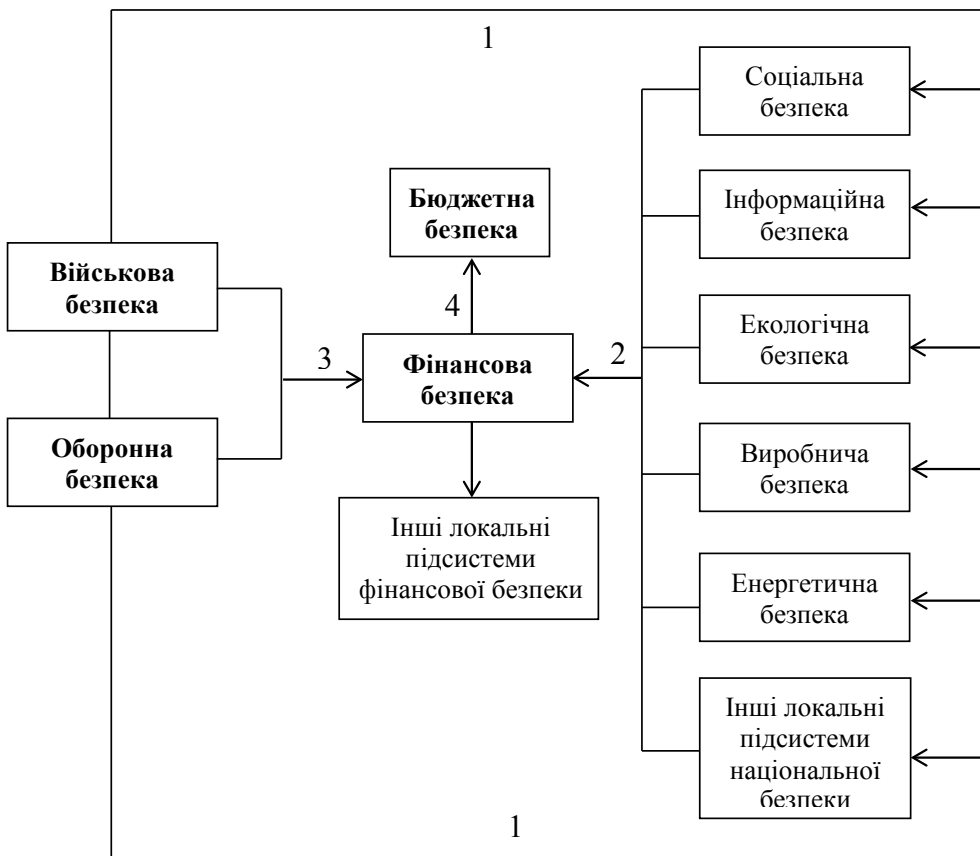

Рис. 2. Системний вплив військової (оборонної) безпеки і фінансову безпеку країни

Позначення:

1 – вплив військової (оборонної) безпеки на інші локальні підсистеми безпеки;

2 – вплив інших локальних підсистем безпеки на фінансову безпеку;

3 – вплив військової (оборонної) безпеки на фінансову безпеку;

4 – вплив фінансової безпеки на бюджетну безпеку.

Джерело: побудовано автором

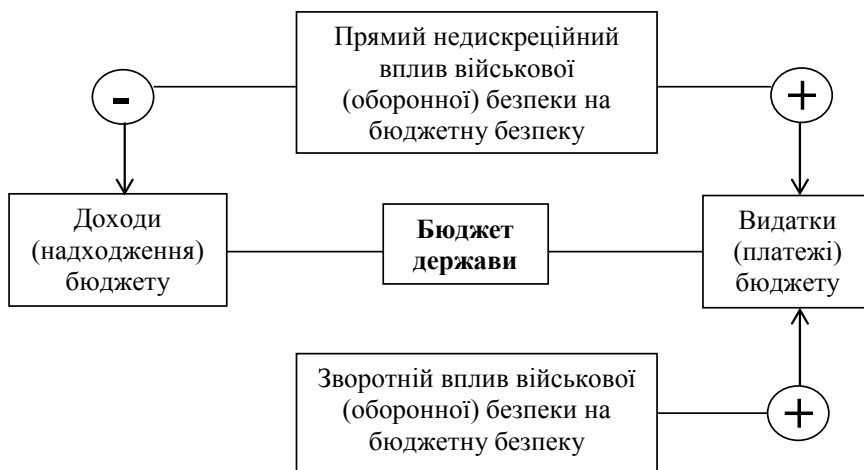

Рис. 3. Напрямки впливу військової (оборонної) безпеки на розбалансованість (доходи і видатки) бюджету

Позначення:

(-) – зменшення доходів бюджету;

(+) – збільшення видатків бюджету.

Джерело: побудовано автором

видатків бюджету). Опосередкований характер такого впливу пояснюється тим, що війна не прямо впливає на розбалансованість бюджетної системи держави, а через інші сфери (соціальну, гуманітарну, виробничу, екологічну, продовольчу тощо) та через відповідні інші складники глобальної системи безпеки, призводячи до виникнення загроз у цих сферах (локальних складових безпеки), які потім, у свою чергу, викликають появу фінансових загроз. Такий вплив, саме з причини системних зв'язків між усіма складниками національної безпеки, може мати доволі потужний каскадний резонанс;

- зв'язок між фінансовою і військовою (у нашому випадку оборонною) складовими національної безпеки має і зворотній напрямок, коли накопичувані з різних причин фінансові проблеми негативно діють на стан і рівень військової (оборонної) безпеки. Якщо згадати про необхідність фінансового забезпечення і підтримки усіх без виключення локальних підсистем (субсистем) безпеки, то з цього, звісно, випливає простий висновок, що навіть і без війни фінансова підсистема є залежною

від цих підсистем; а в період війни потреби інших (не військової чи оборонної підсистем) збільшуються у рази! Отож, наявність можливостей фінансової підсистеми забезпечувати ефективне функціонування всієї системи (назвемо це її фінансовою потужністю) значно зменшується, що відбивається негативно на покритті військових (оборонних) потреб. Якщо для цілей такого аналізу застосувати метод елімінування (дає можливість оцінити вплив на результат одного чинника за умови заморожування (незмінюваності) інших чинників), то можна стверджувати, що навіть при незмінюваних фінансових потребах військової (оборонної) підсистеми фінансова потужність для потреб останніх буде зменшуватися. В цьому вбачається зворотній зв'язок між фінансовою і військовою (оборонною) підсистемами, а саме негативний вплив першої на другу. Але, якщо врахувати, що в період війни фінансові потреби саме військової (оборонної) підсистеми також зростають, то дисбаланс у забезпеченні цих потреб наявними на ці цілі джерелами іще більше зростає.

Таблиця 1

Державний бюджет України за 2011–2021 роки

млн. грн.

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо	Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо
2011	314616,9	333459,5	4715,0	-23557,6	2017	793265,0	839243,7	1870,9	-47849,6
2012	346054,0	395681,5	3817,7	-53445,2	2018	928108,3	985842,0	1514,3	-59247,9
2013	339180,3	403403,2	484,7	-64707,6	2019	998278,9	1072891,5	3437,0	-78049,5
2014	357084,2	430217,8	4919,3	-78052,8	2020	1076016,7	1288016,7	5096,1	-217096,1
2015	534694,8	576911,4	2950,9	-45167,5	2021	1296852,9	1490258,9	4531,4	-197937,4
2016	616274,8	684743,4	1661,6	-70130,2	2022*	1323923,8	1345922,0	7022,2	-29020,4

Джерело: побудовано автором на базі даних Державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>.

* За даними Закону України «Про Державний бюджет на 2022 рік». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>.

Таблиця 2

Зведений бюджет України за 2011–2021 роки

млн. грн.

Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо	Рік	Доходи	Видатки	Кредитування	Сальдо
2011	398553,6	416853,6	4757,9	-23057,9	2017	1016788,3	1056759,9	2122,1	-42093,8
2012	445525,3	492454,7	3856,3	-50785,7	2018	1184278,1	1250173,6	1893,0	-67788,5
2013	442788,7	505843,8	535,2	-63590,3	2019	1289779,8	1370113,0	3983,2	-84316,4
2014	456067,3	523125,7	4972,1	-72030,5	2020	1376661,6	1595289,7	5316,2	-223944,3
2015	652031,0	679871,4	3057,8	-30898,2	2021	1662242,7	1844377,7	4773,2	-186908,3
2016	782748,5	835589,8	1841,3	-54682,6					

Джерело: побудовано автором на базі даних Зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/>

Враховуючи те, що захист держави та забезпечення її обороноздатності – це перш за все функція держави, то в першу чергу саме за рахунок державних коштів мають фінансуватися оборонні заходи; тобто фінансовий вплив таких заходів відбивається на бюджетній складовій фінансової безпеки.

Для наочного сприйняття прямого (разом з ним недискредитційного) та зворотнього взаємовпливів військової (оборонної) і фінансової підсистем зобразимо це схематично на рис. 2 і 3.

Про бюджетну розбалансованість під час війни йдеться в опублікованому інтерв'ю з Міністром фінансів¹⁶, в якому, хоча матеріал і подається в оптимістичному контексті, але офіційно визнаються наступні проблеми воєнного бюджету: великі втрати бюджету, які наразі ще важко оцінити; різке скорочення податкових надходжень; залучення зовнішніх коштів та відповідно зростання кредитів; збільшення фінансових зобов'язань держави з соціального захисту населення. Саме бюджетна безпека зі складу фінансової в період війни стає якнайбільш вразливою. То вона й потребує подальшого детальнішого розгляду.

Про проблему бюджетної безпеки України та впливовий тиск на неї розпочатої росією ще у 2014 році війни зверталася увага, наприклад, у публікації¹⁷. Між іншим, у цій роботі заважується, що на той час Верховною Радою, на жаль, не були своєчасно схвалені Основні напрями бюджетної політики, які мали б стати базовим документом для формування фінансової забезпеченості та захисту держави, а відтак в Україні бракувало дієвого й ефективного механізму реалізації державної стратегії у цій сфері.

Сучасне загострення питання щодо посилення взаємного впливу військової (оборонної) і бюджетної підсистем безпеки, – з одного боку, та відсутність згаданого документу з напрямків бюджетної політики – з другого, об'єктивно шкодять реалізації оборонної стратегії держави та здійсненню її захисту від агресора.

В табл. 1 подана статистика основних показників Державного і в табл. 2 – Зведеного бюджету України, які свідчать про значне зростання у часі видатків бюджету, кредитних залучень та дефіциту бюджету.

Так, за період з 2011 р. по 2021 р. темпи росту показників Державного бюджету склали: за дохо-

дами – понад 412%, видатками – у 470%, кредитними ресурсами – у 31607% (!), обсягу дефіциту – у 438%; Зведеного бюджету – відповідно у: 417%, 442%, 100% і 811%. Дійсно, вражаючі темпи зростання! Це підтверджує тезу про те, що накопичування фінансових проблем призводить до дефіцитності бюджету та загроз національній безпеці, а також створює серйозні фінансові перешкоди для продовження оборони, деокупації та подальшого відновлення країни.

Мова йде про відсутність достатнього обсягу внутрішніх джерел, які можна було б спрямовувати на ці напрямки; тобто Україна (а саме її фінансова система) може триматися за сучасних умов за рахунок зовнішніх надходжень.

Оригінальну оцінку ролі зовнішніх запозичень у військовому фінансуванні дають Ю. Городніченко і О. Талавера: «запозичення, особливо зовнішні, виглядають найбільш привабливим варіантом. У короткостроковій перспективі, цей підхід є менш шкідливим для економіки, ніж інші форми військового фінансування. Уряд може отримати кошти швидко. Таке фінансування з меншою ймовірністю буде витісняти інші державні витрати – на охорону здоров'я, освіту і т.д. Отже, якщо уряду необхідно фінансувати військові витрати і одночасно підтримувати економіку, кейнсіанство, озброєне борговим фінансуванням, може стати виходом для України»¹⁸. Так, у короткостроковій перспективі це може і повинно спрацювати: варто звернути увагу на час написання цієї публікації (2014 рік, коли російсько-українська війна тільки-но почалася). Але це не стане фінансовою панацеєю для сучасної України, у 2022 році. А, враховуючи загострення з 24.02.2022 р. ситуації з бюджетними надходженнями і видатками, варто спрогнозувати, що рівень розбалансованості бюджету буде зростати. Так само можна стверджувати, що й борги України, скоріш за все, зростатимуть (табл. 3), що позначиться на її борговій безпеці і в цілому – на фінансовій і на національній безпеці.

За прогнозними даними Міністерства фінансів України (табл. 4), наша держава у 2022 році на обслуговування та виплату державного боргу має витратити рекордну суму 493,61 млрд грн (!). Із загальної суми на обслуговування внутрішнього боргу передбачено 95,67 млрд грн (19,4%) і зовнішнього – 53,39 млрд грн (10,8%), на погашення внутрішнього боргу – 272,03 млрд грн (55,1%) і зовнішнього – 125,91 млрд грн (25,5%). Це також, на жаль, є несприятливими умовами щодо перспектив забезпечення стійкості фінансової системи країни.

¹⁶ Максимчук М., Кравець Р. Скільки коштує війна – інтерв'ю з Міністром фінансів. *Економічна правда* (дата оновлення 31.03.2022). URL: <https://buhgalter911.com/uk/news/news-1064476.html>.

¹⁷ Антоненко В.М., Сланська Н.О., Петренко М.А. Актуальні питання національної безпеки незалежної України в період військової агресії з боку РФ. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 2 (19). С. 277-282. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/19_2019/19_2019.pdf#page=278.

¹⁸ Городніченко Ю., Талавера О. Україна: фінанси війни. *Економічна політика* (дата оновлення 31.12.2014). URL: <https://voxukraine.org/ukrayina-finansi-vijni/>.

Сукупний державний борг України на 31.12.2016-31.12.2021 рр.¹⁹

млрд. грн.

Показник	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	2141,69	2168,42	1998,30	2551,88	2672,02
Державний борг	1833,71	1860,29	1761,37	2259,23	2362,68
Внутрішній борг	753,40	761,09	829,50	1000,71	1062,56
Зовнішній борг	1080,31	1099,20	931,87	1258,52	1300,12
Гарантований державою борг	307,98	308,13	236,93	292,65	309,33
Внутрішній борг	13,28	10,32	9,35	32,24	49,04
Зовнішній борг	294,70	297,81	227,57	260,41	260,30
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу, млрд.дол.США	76,31	78,32	84,37	90,25	97,95
Державний борг	65,33	67,19	74,36	79,90	86,61
Внутрішній борг	26,84	27,49	35,02	35,39	38,95
Зовнішній борг	38,49	39,70	39,34	44,51	47,66
Гарантований державою борг	10,97	11,13	10,00	10,35	11,34
Внутрішній борг	0,47	0,37	0,39	1,14	1,80
Зовнішній борг	10,50	10,76	9,61	9,21	9,54

Таблиця 4

Прогнозні платежі за державним боргом у 2022–2030 роках за діючими угодами станом на 01.12.2021 р.²⁰

млрд грн

Показник	Роки								
	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Державний борг, всього	493,61	353,61	338,47	287,87	214,73	177,42	166,63	175,05	146,34
Внутрішній борг	367,70	196,07	120,12	112,73	67,54	73,62	62,86	53,67	64,06
Обслуговування	95,67	67,03	53,88	44,62	38,05	36,02	31,60	29,16	27,01
Погашення	272,03	129,04	66,24	68,11	29,49	37,60	31,26	24,51	37,05
Зовнішній борг	125,91	157,53	218,34	175,14	147,19	103,80	103,76	121,38	82,29
Обслуговування	53,39	52,30	47,26	42,29	34,85	28,69	25,08	18,26	15,65
Погашення	72,53	105,23	171,08	132,85	112,34	75,11	78,68	103,11	66,63

Отже, роблячи проміжний висновок з вище викладеного, зазначимо, що можна очікувати на досить виважений, прагматичний, прогноз щодо погіршення збалансованості бюджету у коротко-строковій та середньостроковій перспективі.

Фіксуючи саме такі фінансові наслідки тривалої російсько-української війни, урядовці вже непоко-

ються тим, як війна спотворює впливає на фінансову систему країни²¹.

Тому, готуючись до такого сценарію, аби не гаяти часу, вже зараз конче необхідно на державному рівні передбачити відповідні стратегічні напрямки від-

¹⁹ Міністерство Фінансів України. URL: [https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg].

²⁰ Там само.

²¹ Хроніка війни Росії проти України: що відбувається з фінансовою системою (LIVE). Фінансовий клуб (дата оновлення 24.02.2022). URL: https://finclub.net/ua/news/khronika-viiny-rosii-proti-ukrainy-shcho-vidbuvaetsia-z-finansovoiu-systemoiu.html.

новлення і подальшого забезпечення фінансової безпеки держави. Є абсолютне впевнення у тому, що тільки за таких умов можливо буде успішно долати фінансові труднощі воєнного бюджету та забезпечити майбутню перемогу України у цій війні.

* Див., наприклад, наступне:

1. Валуйський І.А. Трансформація бюджетної політики України у кризовий період : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Дніпр. нац. ун-т імені Олеся Гончара. Дніпро, 2018. 251 с. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.17/dissertation_5c44b5254eb1d.pdf.
2. Луніна І.О. Публічні фінанси в макроекономічній політицізростання : монографія ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2020. 440 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/339.pdf>.
3. Мартинюк О.А. Формування сучасної моделі бюджетного менеджменту. *Агросвіт*. 2020. №. 4. С. 15-20. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.4.15.
4. Мацедонська Н.В., Вансович А.В. Світовий досвід бюджетного планування та його впровадження в Україні. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського*. 2017. №. 19. С. 406-409. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/80.pdf>.
5. Павлюк К.В., Шапоренко О.О. Підвищення ефективності видатків державного бюджету в умовах реформ. *Наукові праці НДФІ*. 2016. №. 4. С. 15-33. URL: http://npndfi.org.ua/docs/NP_16_04_015_uk.pdf.
6. Реформування системи державних фінансів: завдання, пріоритети, механізми : монографія / За ред. І.В. Колупаєвої. Харків : Видавництво П.П. Іванченко, 2018. 211 с.
7. Хомутенко А.В. Управління державними фінансами: теорія та методологія : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.08 / Одеськ. нац. екон. ун-т. Одеса, 2019. 496 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11331/1/%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A5%D0%BE%D0%BС%D1%83%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%20%D0%90.%D0%92.%20repozitoryy.pdf>.

З цього приводу, доречним буде навести деякі дослідницькі роботи у галузі державних фінансів, які б заклали основу для їх реформування*.

Висновки

Сучасна російська-українська війна, нахабно розпочата російською федерацією проти нашої країни та яка є безглуздою за її мотивами і загарбницькою за цілями, чинить потужний негативний вплив на систему національної безпеки України та на всі її складові підсистеми. Попри намагання керівництва країни врегулювати військовий бюджет, аби він забезпечував достатнє фінансування оборони нашої держави, об'єктивно накопичуються фінансові дисбаланси, які у найгірший спосіб впливають на доходи і видатки бюджету.

Вплив бюджетного розбалансування має комплексний різносторонній характер і з часом посилюється. Тому керівництву країни варто негайно, не гаючи часу, розпочати серйозну цілеспрямовану роботу з розробки і реалізації стратегії фінансової і бюджетної безпеки та забезпечення стійкості системи національної безпеки України в цілому. Це дасть нашій країні фінансові «рейки» для її руху до майбутньої перемоги.

Інформація про автора:

Антоненко Валентина Миколаївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри управління і фінансово-економічної безпеки

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

29, вул. Софії Ковалевської, м. Луцьк, 43012, Україна

Information about the author:

Antonenko Valentyna Mykolaivna,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Management and Financial and Economic Security

Donetsk National Technical University

29, Sofia Kovalevskaya str., Lutsk, 43012, Ukraine